

Dávid János

**A szakképzés, szakiskola és a
munkaerőpiaci igények
kapcsolatának feszültségpontjai**

2004

Összefoglaló

Bevezető

Munkánk a szakiskola-fejlesztési programhoz kapcsolódik. Célul tűztük ki, hogy az ország öt, különböző adottságokkal rendelkező térségében folytatott vizsgálódás segítségével azt a kérdést ragadjuk meg, hogy miként lehetséges feloldani azokat a feszültségeket, amelyeket legközvetlenebbül a szakiskolák érzékelnek:

- Egyre inkább fogy a szakiskolákba jelentkező tanulók száma
- A szakiskolákba jelentkező tanulók belépéskori tanulmányi eredménye gyenge, a tanulók súlyos tanulási kudarcélménnyel érkeznek az általános iskolákból a szakiskolákba
- A szakiskolák különösen a 9-10. osztályokra szabott programjainak megvalósítása nehézségekbe ütközik: kitűnik, hogy a program és a tanulók elvárásai között alig lehet megteremteni azt az összhangot, amely ahhoz szükséges, hogy **pozitív tanuló-környezet jöjjön létre**, amelyben pedagógusok és tanulók a természetszerűen eltérő pozíciók mellett is képesek közös célt kitűzni
- *A pedagógusok/* iskola és tanulók között feszültségek vannak. A pedagógusok, felkészületlenek, motiválatlanok, bizonyos értelemben éretlenek tekintik a tanulók jelentős részét, esetleg többségét.
- *A diákok* nem találják a helyüket a képzési folyamatban, nem képesek összhangot teremteni személyiségük formálódó jellegzetességei és az iskolai feladatok, vagyis a közvetített elvárások és készségeik, képességeik, megformált- megformálatlan jövőképük között. Nem tudják pozitívan értékelni, a szakiskolai pályájukkal kijelölődő – néhány év múlva bekövetkező – társadalmi helyüket.
- *A pedagógusok* érzékelik a pozitív tanuló környezet hiányát. Frusztráltak, mert érzékelik, hogy pedagógiai programokban rögzített feladataik sikeresen alig teljesíthetők., de nincs sem jogosultságuk, sem oktatási-pedagógiai eszközeik, a feszültségek feloldására. Az iskola, mint szervezet, a pedagógusok úgy értelmezik, hogy olyan problémák húzódnak meg e feszültségek mögött, amelyek kezelésére nincsenek, nem is lehetnek kompetenciáik, amelyekért maguk a tanulók, a szülők, a család, a társadalom a felelős: a megoldás is csak onnan jöhet.
- *A lemorzsolódás aránya igen magas a szakiskolákból, ez a tény mutatja legszélsőségesebb formában a szakiskolai pedagógiai program sikertelenségét*. A lemorzsolódás mértéke nem állapítható meg az oktatási statisztikákból. Helyi, egyedi tapasztalatok szerint 15-50% között mozog. Érintettjei a leghátrányosabb helyzetű rétegek gyermekeiből kerülnek ki. A lemorzsolódás tömegesen, akkor következik be

összefoglaló

amikor a tanulók elérik 16 életévüket és megszűnik iskolakötelezettségük. E tanulók már az általános iskolákban is sikertelenek voltak, nem fejlődtek ki alapvető tanulási képességeik, kompetenciáik. Ennek ellenére az általános iskolák arra törekszenek, hogy minél hamarabb megszabaduljanak a "képezhetetlenek" minősített tanulóktól. E csoport, az , amelyik a szakiskolába beiratkozó tanulók meghatározó részét teszik ki. A frusztrált, az iskolai sikertelenségeik miatt leértékelt, sokszor fennhangon is „hülyének” minősített tanulók amint lehet elmenekülnek az iskolákból. Jobb esetben néhány év múlva pályakezdő munkanélküliként regisztráltatják magukat a munkaügyi szervezetnél. Nem tudjuk, hogy milyen arányban szívódtak fel és milyen részük jelentkezett a munkaügyi kirendeltségen. Azonban e szervezet gyakorlatában is alig haladja meg a 10 %-ot azok aránya, akiket valamilyen képzésbe von. A felnőttképzés - kevés, kísérleti képzéstől eltekintve- a számukra már többször sikertelennek bizonyult - tanítási módszerekkel próbálja a szakmai ismereteket átadni..

- ***A szakiskolák foglalkoztatói környezete*** ellentmondásos, sok negatívumot magába foglaló üzeneteket küld az iskoláknak Bizonyos szakmacsoport vonatkozásában keveslik a kibocsátott, pályakezdők számát. Gyakran kifejezik elégedetlenségüket a tanulók szakmai felkészültségével és munkavégzési képességeivel. Mindezekért az iskolát teszik felelőssé. ***A kamara*** azonosul a foglalkoztatók álláspontjával.
- ***A szakképzett munkaerő hiánya a konfekcióiparban, gépiparban, építőiparban, fémiparban jelentkezik a legpregnansabban.*** Virtuális és valóságos hiányról egyaránt kell beszélni. Virtuális hiánynak nevezzük a gyenge munkavégző és szakmai felkészültséggel rendelkező dolgozókat, akiktől a vállalkozók, ha tehetnék megszabadulnának, „lecserélnék „ megfelelő felkészültségűekre. Emellett jelentkezik a valóságos hiány. A vállalkozók bővítenék, növelnék teljesítményeiket, de ennek korlátot szab a szakmunkáshiány.
- ***A munkaerőhiány elsősorban a termelő ágazatokban jelentkezik.*** A fiatalabb korosztályok már alig tudják elképzelni maguknak, hogy a szabályozott gyári-üzemi termelés körülményei között éljenek, dolgozzanak.
- ***A termelő ágazatokban működő sikeres közép és nagyvállalatok műszaki technológiai berendezései az elmúlt évtizedben megújultak.*** A drága, finom - értő-fegyelmezett kezelést igénylő berendezések mellé –a vállalkozók tapasztalatai szerint már nem állíthatók olyan munkások, aki nem rendelkeznek a figyelem, fegyelem, szabálytartás, ok-okozati viszonyok felismerésének képességeivel. Ezért szakképzetlen munkásokat - különösen a fiatalabb korosztályokból- már alig alkalmaznak. Megfigyelték, hogy szinte bármilyen szakmunkás képzettségű ember betanítható gépek kezelésére, a megfelelő munkamozdulatok elvégzésére, ha

összefoglaló

rendelkeznek a fentiekben felsorolt képességekkel. Ezek kialakulásához legalább szakmunkás végzettségre van szükség. A varrónői képzettséggel rendelkezők alkalmasak a híradástechnikai, műszeripari szalagok mellé. A férfimunkát igénylő gépek, berendezések mellett a legkülönbözőbb szakmákkal rendelkező férfiakat találunk: különösen sok az élelmiszeripari, vegyipari, textilipari, és fémipari szakmával rendelkező munkás. Azaz a valamikori betanított munkákat- -ha van kínálat- ma már szakmunkásokkal végeztetik el. A betanítás, így már nem az üzemi szocializációnál és alapkészségek kialakításánál kezdődik, hanem -célirányosan, és rövid időt felemésztve – a gép kezelésére szorítkozik.

- A termelő iparágak nem tudnak a szolgáltatóipar vonzerejével versenyezni. Gyárkapun belüli tevékenységük nem látható a gyerekek, az általános iskolások számára; a rendszerváltást követő foglalkoztatási válság miatt megszűnt-leépült a környezet kapcsolata az üzemmel, a családok szerepe az üzemi munkára való szocializációra elenyészett, sőt ellenkező előjelűvé vált „csak munkás ne legyél, biztosabb és jövedelmezőbb szakmát válassz, tanulj, hogy ne kelljen dolgoznod” Társadalmi méretekben nagyon nehezen feloldhatók a fenti mondatban sűrűsödő ellentmondások. Ezek egyértelműen a szolgáltatóipar és a fehérgalléros szakmák felé irányítják a gyerekeket.
- A korábbi család-üzem kapcsolatra épülő szocializáció helyébe semmi sem lépett: az üzemek, vállaltok, -kevés, többnyire nagy -multinacionális vállalt kivételével - nem küldenek magukról pozitív üzeneteket: Legjobb esetben semmit sem tudnak róluk a családok-gyerekek, rosszabb esetben hallomásból tudnak a munkaviszonyokról, ellentmondásos negatív foglalkoztatási kultúráról, rendezetlen, hiányos szerződéses viszonyokról, kiszolgáltatottságról, alacsony –olykor bizonytalan bérekről.
- Egy-egy multinacionális vállalat fejlett foglalkoztatási kultúrát hozott magával, és napjainkban alakítja ki jó –vonzó- kapcsolatát környezetével. Egyik másik már a szakképző iskolákkal is megtalálta a kapcsolatot, esetleg saját üzemi gyakorlati képzést hozott létre, biztos jövőt kínál, - kereseti színvonala a helyi munkaerőpiaci keresetek csúcán helyezkedik el.
- A viszonylag stabil gazdasági helyzetű helyi –és nem telepített- foglalkoztatási kultúrára épülő vállaltok többsége mégcsak a munkaerőhiányt tapasztalja, de még nem bocsát ki olyan pozitív üzeneteket, nem alakított ki hatékony társadalmi kapcsolatokat, amelyek növelnék vonzerejét. (Ehhez kapacitásaik és eszközeik is korlátozottabbak) A szakiskolákkal kialakított kapcsolataikat eredménytelennek tartják, rajtuk kéri számon mind a hiányzó munkaerőt, mid a kibocsátott munkaerő felkészültségeinek gyengeségeit.

összefoglaló

- **A szakiskolák** részben igaztalannak és méltánytalannak érzik a kritikákat, másrészt a tanterv kényszerével, a gyakorlati képzés technikai feltételeinek hiányával, harmadrészt vállalkozók által megvalósított gyakorlati képzés elégtelenségével védekeznek-válaszolnak.
- A szakiskoláknak nincs hatásuk a tanulói jelentkezésekre, és –ennek következtében a képzési szervezetre. Még ha olykor szelíd kényszernek is alávetik a tanulókat a hiányszakmák választása érdekében, alapvetően nem képesek befolyásolni a szakmai kibocsátás szerkezetét. Alapvető feladatukat egyébként sem a munkaerőpiaci elvárásokból, hanem a tanulók képzések iránti - keresletéből vezetik le. Ugyanis nincs jogosultságuk - nem állítjuk, hogy erre szükség lenne- kényszerek gyakorlására.
- A szakiskolák a képzési kínálat alakításánál a tanulói kereslethez igazodnak. Ezzel törekszenek egyfelől a pozitív tanulói környezet kereteinek kialakítására, másfelől az iskola működőképességének fenntartására, csökkenő jelentkezői létszám mellett az iskola működtetéséhez szükséges normatíva biztosítására.
- A szakiskolák, együtt az iskola fenntartó önkormányzatokkal, a helyi társadalommal szembeni kötelességüknek tartják, hogy a középfokú oktatás keretében a tanulók/szülők igényeinek, a tanulók képességeinek megfelelő képzési kínálatot nyújtsanak: mindenki megtalálhassa a vágyai szerinti továbbtanulás lehetőségét. Egyenesen hangsúlyos társadalmi feladatnak tekintik, hogy az általános iskolából kikerült tanulók legalább középfokú végzettséggel, legalább szakmunkás képzettséggel kerülhessenek ki a munkaerőpiacra.
- **Az iskolafenntartók erőfeszítései** a helyi társadalom tanulási igényeinek kielégítésére az egyes társadalmi csoportok érdekérvényesítő képességeivel arányos. Így a hátrányos helyzetű, már az általános iskolában tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek –tanulók problémáira jut a legkevesebb erőforrás. E csoportok lemorzsolódása szinte észrevétlenül történik, nem válik láthatóvá, hogy ezen ifjúsági csoportok néhány év múlva már a „munkaerőpiacról kirekesztődöttek” táborát növelik mert nincsenek, illetve gyengék a munkavégzésre irányuló motivációik, gyakorlatilag nem alakultak ki a munkavégzési képességeik- alkalmazhatatlanok- szociális segélyekre szorulnak.
- **A szakiskolai képzés** a gimnáziumi és a szakközépiskolai képzés mögé szorulva mentőháló szerepet is betölt. Akik nem választhatták, a gimnáziumi ill. szakközépiskolai képzést, azok a szakiskolákba szorulnak. Úgy értelmezik, hogy a szakiskola hármas funkciót tölt be. Egyfelől képeznie kell azokat, akik szakmunkások kívánnak lenni, másfelől képeznie kell azokat, akik általános iskolai tanulmányaik során nem sajátították el azokat a tudásokat és képességeket, amelyek a

összefoglaló

gimnázium, illetve szakközépiskola elvégzéséhez szükségesek. Harmadrészt képzési tevékenységükkel ki kell elégíteni a helyi munkaerőpiac igényeit, mind a szakmastruktúra és az ehhez kapcsolt mennyiségi, mind a kibocsátottak szakmai-tartalmi tudásai-készségei tekintetében.

- A problémák tehát a szakiskolákban sűrűsödnek, a szakiskola, mint „mentőháló” csak részlegesen képes ellátni ezt az igen összetett, egymásnak ellentmondó követelményeket támasztó funkciót.

- Az iskolafenntartók, illetve az iskolák ***nem működtetnek megfigyelési és után követési rendszereket***, annak ellenére, hogy a majdani lemorzsolódás veszélyeit már az általános iskola felső tagozatában lehet érzékelni és szükség lenne az egyénre-csoportokra szabott megelőző pedagógiai –oktatási beavatkozásokra . A majdani lemorzsolódás elkerülése miatt fontos lenne , hogy a tanulási nehézségekkel küzdő általános iskolások „felzárkóztatása” ne a szakiskolákban kezdődjön.
- Az alapkészségek sikertelen elsajátíttatása során rá lehetne ébredni arra, hogy a tanulási képességek nemcsak verbális, hanem manuális technikai úton is fejleszthetők. Nem beszélve ez utóbbi megközelítés azon előnyeiről, hogy az ügyességre, kreativitásra épülő technika-, politechnikai, szakköri foglalkozások (ilyenek ma alig kapnak súlyt az általános iskolai oktatásban) alkalmasak a tanórai sikertelenség okozta frusztráció feloldására, a megtépázott gyermeki önbecsülés helyreállítására, és nem utolsó sorban a fizikai szakmák elsajátításához szükséges alapkészségek és tudások kifejlesztésére. Érvelve a fent mondottak mellett külön meg kell említeni, hogy a hátrányos helyzetű, gyenge tanulástámogató képességű családokból származó gyerekek számára a tapasztalati alapokon nyugvó tanulás könnyebben megközelíthető
- A lemorzsolódás által veszélyeztetett általános iskolai gyerekek ***nyomonkövetési rendszerének*** működtetésével , az ehhez kapcsolt pedagógiai beavatkozások - általános iskolai korban való megvalósításával, alkalmasabbá lehet tenni a szakiskolák sikeres elvégzésére a gyerekeket, csökkenteni lehet a szakiskolákra nehezedő terheket.
- A szakiskolákból lemorzsolódottak ***utánkövető*** rendszerének működtetésével, és az ehhez kapcsolt fejlesztő programokkal sikerrel lehet „bevinni” a szakképzetlen fiatalokat a munkaerőpiaci felnőttképzési rendszerbe.
- ***Az általános iskolák szintjén a pályaaorientáció megújításra, szemlélet és irányultság változtatásra szorul*** A pályaválasztási-tanácsadási rendszer romokban hever, de ha ez nem így lenne akkor sem lehetne nélkülözni az általános iskolai

összefoglaló

pedagógusokat. Tisztába kéne tenni a pedagógusok értékrendszerét-értékűzeneteit valamint bővíteni, mélyíteni kellene munkaerőpiaci ismereteit. Az elmúlt évtizedek újdonsült sematizmusa szerint „nem szabad pályaválasztásra kényszeríteni idő előtt a gyerekeket” Ennek az intézményesült szemléletnek ellent mond a gyerekek természetes gondolkodása arról, hogy mi is lesz velük az életben, mit is csináljanak. E kérdések –és ez így kell elfogadni- értelmesek, helyén valóak. Nem is beszélve arról, hogy az iskolákba hospitalizálódott pedagógusok mindennapi kommunikációjuk során egy, egyetlen egy szempontot mindig hangsúlyosan jelenik meg: „ha tanulsz, akkor továbbtanulhatsz, sikeres lehetsz, ha nem akkor csak munkásnak leszel jó, vagy még az sem.” A nézőpont tehát a tanulásra, tanulóképességre, és nem az életben, a munka világában elfoglalt helyre, tevékenységre vonatkozik.

- ***A tanulási nehézségekkel küzdők azt tudják meg a tekintélyt képviselő pedagógustól, hogy ők alkalmatlanok.*** Nem jó pedagógiai üzenet, káros a majdani szakmunkásokra nézve, de torz szemléletet ad a jövőbeli diplomás értelmiségnek is.
- ***Az általános iskolákban pályaorientáció helyett iskolaorientáció történik, elsősorban annak függvényében adnak tanácsokat, hogy kinek –kinek a (tanulási) képességeit melyik „erősebb vagy gyengébb” iskola sikeres elvégzésére tartják „elegendőnek”*** Az összefoglalás kereteit szétfeszítené e minden porcikájában torz és káros szemlélet elemzése.
- ***A tanulóért küzdő iskolák „pályaorientáció címszó alatt, tanulóborzást folytatnak az általános iskolákban.***
- ***Az általános iskolákban tanuló gyerekek és szüleik alig kapnak ismereteket, és még kevésbé kézzel fogható, megérzékelhető, méricskélhető benyomásokat a munka világról, legyen az kék, vagy fehérgalléros világ.***
- A szülők és gyermekeik orientálását szolgáló pályaorientáció megújításának középpontjába a munka –kék és fehérgalléros- világot, egyrészt az egyes szakmákat és a tanulók széles értelemben vett képessége közötti kapcsolatot, , másrészt a munkaerőpiac tényleges szakképzettség iránti szükségleteiről, a kapcsolódó keresetekről és munkafeltételekről szóló információkat kellene állítani. Ilyen információs szolgáltató tájékoztató, tanácsadási rendszer töredékei egyes területekre rendelkezésre állnak, hiányai pedig reálisan pótolhatók.

→ *A csökkenő tanulói létszám okán a szakképző intézmények az előremenekülés útjának a munkaerőpiaci felnőttképzésbe való bekapcsolódást látják.* (Erre ösztönzi őket a gyakorlati képzésben betöltendő csökkenő szerepük is). Elvileg olyan törekvés ez, amelyben sok pozitív lehetőség kínálkozik, hogy a korábban lemorzsolódott, így szakma nélkül maradt fiatal felnőtteket visszahozzák és a munkaerőpiacra vezessék. Fontos azonban, hogy –ennek kapcsán is – legyen újragondolva a felnőtt, ill. munkaerőpiaci képzés, mind a kibocsátandó szakmastruktúra tekintetében, mind a képzés szervezése és módszertana tekintetében. Ha ezzel a törekvéssel sikerülne kiküszöbölni a munkaerőpiaci képzés rendszerének torzulásait, és a mainál jóval nagyobb arányban lehetne sikerrel bevonni a szakképzetleneket, akkor érdemes ezen az úton elindulni. A megkerülhetetlen kérdések, illetve a megoldandó problémák a következők

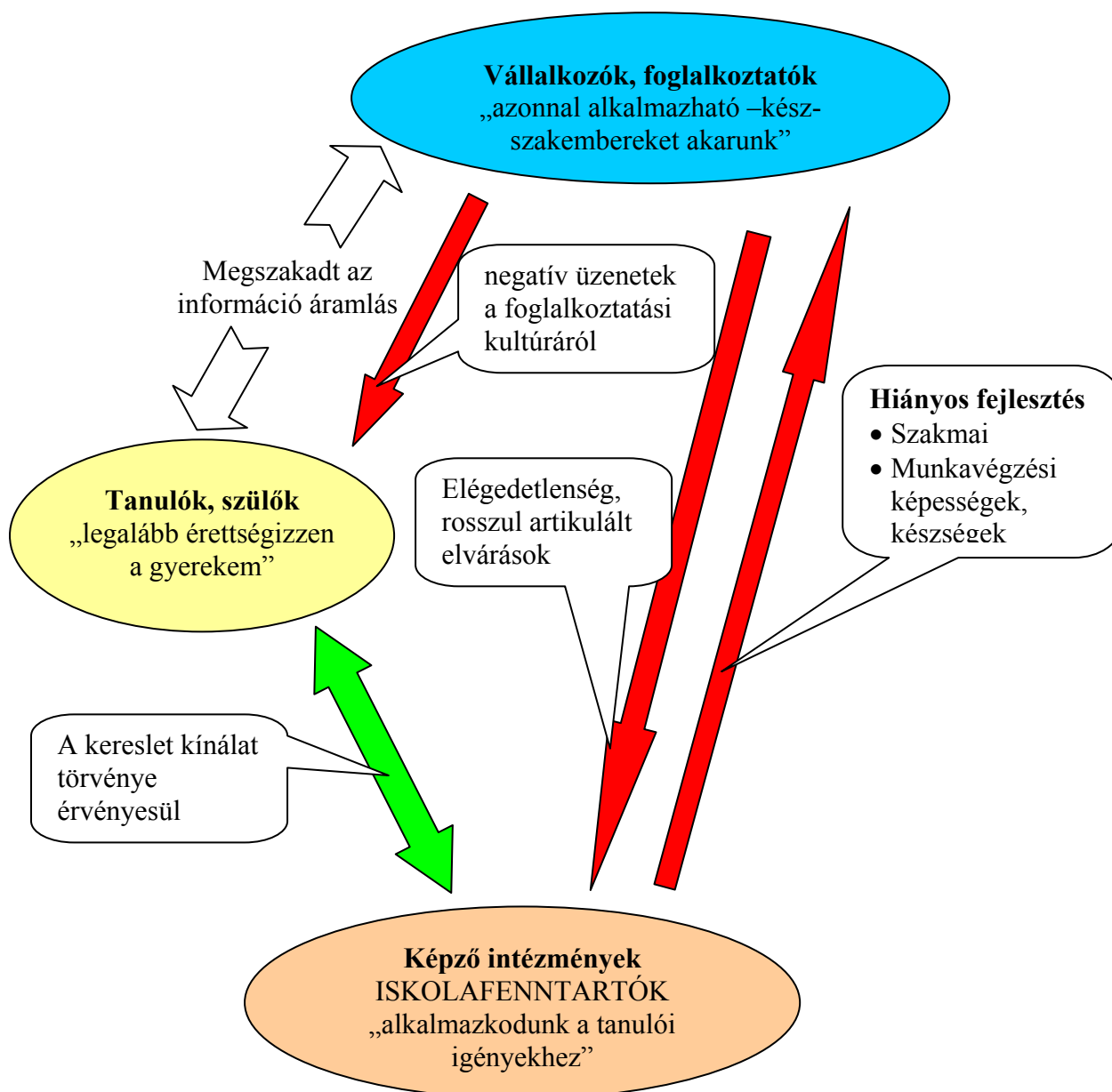
- A képző helyek - földrajzi értelemben – kerüljenek közelebb a tanulókhöz, azaz a munkaerőpiaci képzés ne koncentrálódjon a megyeközpontokban
- Az elméleti –szakmai képzés ne ismétlje meg a jelenlegi szakképzés módszereit: a gyakorlattól vezessen az út az elmélet felé
- A gyakorlati képzés ne szoruljon kizárólagosan az iskolai tanműhelyekbe, üzemi és üzemi gyakorló helyek aktív közreműködése legyen szükséges.
- A képzés- igazodva a fiatal felnőttek - élethelyzetéhez, jövedelemszerzésre irányuló kényszereikhez ésszerű korlátok között- kapcsolódjon munkavégzéshez; a képzés időtartama alatt jöjjön létre a munkaadó-munkavállaló közötti munka-képzési szerződés, s váljon lehetővé a hosszabb időre elnyúló, képzés időtartama alatt a jövedelmet biztosító (részmunkaidős) foglalkoztatás is.
- A képzés – összhangban a fentiekkel, modulszerű legyen- viszonylag gyors sikerélményt és rész okleveleket biztosítson .
- A képzés a vállalkozó és az iskolai képzőhely szoros szakmai tartalmi és „pedagógiai” együttműködésében folyjék, tekintettel arra, hogy több sikertelenséget és kudarcot megért fiatal felnőttekkel folyik.
- A képzés a szó pedagógiai értelmében felnőttképzés legyen.
- Ha az iskolaköteles kor 18 . életévre toródik ki, akkor is lessen már 16. évtől ilyen típusú képzésbe menni.

Az ellentmondásos, feszültségekkel terhes helyzet kifejeződése a magas lemorzsolódási arány, a szakiskolai képzés eredményeként kikerült pályakezdők felkészültségének egyenetlenségei, a foglalkozatói igényeket gyakran nem kielégítő képzési kibocsátás.

A fentiekben a problémákat általánosítottuk, sőt dramatizáltuk. Természetesen a kép ennél világosabb, talán még kicsit derűsebb is. A helyzet az általunk vizsgált térségekben sem egyforma, azonos, de minden térségben, minden iskolában – különböző súllyal – jelentkeznek ezek a problémák

Abból indulunk ki, hogy a sikeres változtatás, beavatkozás előfeltétele a kialakult helyzet sokoldalú megértése. Ehhez ajánljuk az alábbi modellt

A térségi szakképzési-munkaerőpiaci rendszer működési modellje
Az állandósult kommunikációs szakadékok „rendszere”

Az ideális állapot soha nem érhető el, mégsem szükségtelen ezt elgondolnunk. Hiszen ehhez az ideálshoz képest tudjuk csak érzékelné az eltérést, a feszültséget, s csupán a feszültség beazonosítása után lehetséges az ideálistól eltérő jelenségek, folyamatok okait beazonosítani.

A „kiigazítás”, a beavatkozás csak ezután következhet: minél pontosabban definiáltuk az okokat, annál sikeresebben tervezhetjük meg beavatkozásainkat.

Az okok pontos feltárása a problémák azon körének felismeréséhez is elvezet, amelyekről megállapíthatjuk, hogy

- egyáltalán reálisan befolyásolható tényezőkről, folyamatokról van e szó?
- Van-e kompetenciánk a beavatkozásra? Például az iskolák szintjén, vagy az iskolafenntartók szintjén, vagy az egyes vállalkozók, vagy a kamarák, vagy kormányzati-szabályozási szinten vannak a kompetenciák? Netán a felsorolt szereplők egyik-másik csoportjainak együttműködésére van ahhoz szükség, hogy a helyzet megváltozzon.

Azt is előre kell bocsátani, hogy a beavatkozások révén tervezett-remélt változások időtávja is változó. Azaz az eredményeket eltérő időtáv alatt lehet elérni.

A modellben megjelenített szereplők a **térségi munkaerő** -, és az ezzel általában egybeeső **térségi képzési piacon helyezkednek el**.

Térségi munkaerőpiacnak azt a területi kiterjedéssel rendelkező teret értjük, amelyen belül a munkaerőpiac két meghatározó szereplője, a foglalkoztató, vállalkozó és a munkavállaló egymásra talál. Pontos és állandó érvényű lehatárolása nem lehetséges, hiszen a munkát adó telephelyek foglalkoztató képessége, olykor létezése is (megszűnik, máshol újraterelődik) változik, s a munkavállalók is különböző tényezők hatására változtatják bejárési szokásaikat: amit egyszer távolinak, elérhetetlennek gondoltak, azt másszor közelinek gondolják, akár a fokozatos megszokás, akár a bejárás körülményeinek (árváltozás, időigény, járatok sűrűsége stb.) változása miatt. A munkaerőpiac kiterjedése nagymértékben függ az adott térben elhelyezkedő foglalkoztatók befogadóképességétől és vonzerejének mértékétől. Ez utóbbi ereje nemcsak elhelyezkedésének távolságától, hanem a munkakínálat olyan tartalmi elemeitől is függ, mint a keresletnek megfelelő munkakör, a kereset, a kínált munkakörülmények, a javadalmazás egyéb elemei, s végül, sok egyéb mellett, a kínált munkával együtt járó társadalmi elfogadottság-státusz.

Általában nagyrészt egybeesnek a **munkaerőpiacok és a képzési piacok**, azaz az a tér, amelyen belül a középfokú képzésben résztvevők szokásszerűen mozognak, utaznak, annak érdekében, hogy a képzésben részt vehessenek.

A munkaerő- és képzési piac mindig egyedi vizsgálatot igényel. Sokszor nem okoz semmiféle nehézséget, mert a KSH kistérségi besorolása ebből a szempontból is alkalmas, másszor bizonyos korrekciók szükségesek.

A munkaerőpiac vonatkozásában az elmúlt években lezajlott koncentráció megkönnyíti a térségi lehatárolást. Ugyanis a falvakban tömegesen szűntek meg a munkahelyek és a válság után sem épültek vissza, ugyanakkor a városok e folyamat relatív nyerteseként kerültek ki. Ott

összefoglaló

újraépültek a vállalkozások, munkahelyek, s a korábban is a városokba koncentrált közép szintű közszolgáltatásokkal együtt relatív értelemben megnövekedett vonzerejük. A kérdés csupán az, hogy a központban elhelyezkedő város, - esetleg két város együtt- vonzereje, földrajzi értelemben, meddig terjed. Ez a bejárással mérhető.

A képzési piac határai (és a munkaerőpiaccal való egybeesésének kérdése) hasonló módon határozható meg.

Győr egyértelműen központja kistérségének. Határai jól meghúzhatók a tőle 40-60 kilométerre elhelyezkedő Mosonmagyaróvár, Kapuvár, Kisbér, Mór, Komárom vonzókörzetével való egyeztetés útján. Még egyértelműbb a helyzet Kaposvár esetében. Szécsény sajátos helyzetű: olyan közel helyezkedik az onnan viszonylag könnyen elérhető, mind a munkahelyek, mind a középfokú képző intézmények koncentrációja miatt nálánál jelentősebb vonzerővel rendelkező Balassagyarmattól és Salgótarjántól, hogy kétségesnek tartjuk önálló térségközponti szerepét.

Közismert, hogy az alföldi településszerkezet nem hasonlítható sem a dunántúlihoz, sem az Északi középhegységben találhatóakhoz. A mezővárosi szerkezet folytán nem város és falvak együttese tesz ki egy-egy térséget. Itt óvatosabb, egyedi eljárásokra van szükség, sokszor elmosódottabbak a határok- így a megállapítások vonatkoztatási területének kijelölése is korlátozottabb eredményekre vezet. A Cegléd-Nagykőrös- Abony városok körül elterülő településeket magába foglaló statisztikai kistérség határai abból a szempontból alkalmasak, hogy ezeken belül egyértelmű a felsorolt városok mind munkaerőpiaci mind képzési-piaci vonzerejének primátusa. De e településekre is erősen hat Budapest elérhetőségének, elszívó erejének ténye.

Hajdúböszörmény - Hajdunánás, Hajdúdorog térsége már másként értelmezhető. Környezetükben lényegében nincsenek falvak, Így a térség beazonosítható e városok és tanyáik határaival, azonban egyrészt Debrecen (Hajdúböszörmény), másrészt Nyíregyháza (Hajdúnánás) erős alternatív vonzó hatással van mind a munkaerőre, mind a középiskolai tanulókra. Ennek mértékét, megfelelő „bejárási” statisztikákkal mérni lehet(ne). Az eredményt arra lehet (kell) használni, hogy a térségre vonatkozó megállapításokat finomítsuk, illetve óvatosabban kezeljük.

A fentiekben ábrázolt modell szereplői tehát az így definiált térségben helyezkednek el.

A szereplők

A körülhatárolt képzési-, munkaerőpiaci térben önálló, saját értékrendje, célrendszere, meghatározottságai alapján működő szereplők helyezkednek el. A címszereplők a foglalkoztatók, a középiskolák, és nem utolsósorban a tanulók, illetve szüleik. A mellékszereplők az általános iskolák, a kamarák, a munkaügyi szervezet. Az egyes iskolák mögött elvileg rendezői szerepkört töltenek be az önkormányzatok, mint iskolafenntartók.

Az „ideális” állapot a következő:

A munkaerőpiac szereplői, a foglalkoztatók megfogalmazzák IGÉNYEIKET mind a kibocsátandó munkaerő mennyiségével, mind az egyes szakmák kívánatos tartalmával kapcsolatban.

Az iskolák és a tanulók/ szülők ismerik ezeket az igényeket: a tanulók pályát, szakmát VÁLASZTANAK –számos ténytet mérlegelve, így egyrészt a munkaerő keresletet (annak összes, illetve sok jellemzőjével), másrészt az egyéni törekvéseket, célokat és képességeket mérlegeli. E kettő között próbál –maga számára megfelelő összhangot találni: ez lesz a szakma választása..

Az iskolák, a képzési kínálatot a foglalkoztatók igényei alapján mind mennyiségi, mind tartalmi szempontokat figyelembe véve alakítják. És felkínálják a tanulóknak.

Természetesen egy modell tökéletes, feszültségmentes működése elképzelhetetlen, közelítésére azonban mindig törekedni kell. **A mai helyzet nagyon távol áll a fenti modelltől. Szinte minden szereplő másként viselkedik**, más célokat követ, olyan tényezők, szabályozók, élmények, törekvések határozzák meg viselkedésüket, mozgásaikat, amelyek egy része egyenesen az ellenkezője annak, amit a modellben leírtunk.

Éppen ezért hangsúlyozzuk, hogy mindenekelőtt **meg kell értenünk a szereplők viselkedését**, s csak ennek figyelembevételével tervezhetünk bármiféle beavatkozást a munkaerőpiac és képzési kínálat összhangjának megteremtése érdekében.

A vállalkozók, foglalkoztatók

A munkaerőpiac szereplői sokan vannak és széttagoltak. A legkisebb –vizsgált- térségben 6000, a legnagyobbban csaknem 20 000 piaci szervezet van, s ehhez társul még több száz közszolgálati foglalkoztató az önkormányzás-közigazgatás, az oktatás, az egészségügy, a kultúra területeiről. E szereplők túlnyomó többsége nem küld kézzelfogható, értelmezhető, a tájékozódást segítő üzeneteket sem a közép (és felsőfokú) intézményeknek, sem a tanulóknak /szülőknek. Iskolák és tanulók/szülők megfelelő tájékozódása elengedhetetlen feltétele (lenne) a munkaerőpiaci igények, az iskolai kibocsátás és a tanulók igényeinek, tervezett életpályájának összhangja létrejöttének.

A vállalkozások, térségtől függően 80-90 százaléka mikro vállalkozás. Jelentős közöttük az alkalmazott nélküli egyéni vállalkozás és emellett az 1-9 főt, illetve a 10-19 főt foglalkoztató vállalkozás. Általában 50 százalék körül mozog – a vállalkozások arányában- az egyéni vállalkozás. És további 25-35 százalékot tesz ki a mikro vállalkozás. Az önfoglalkoztatókat is beszámítva e vállalkozások foglalkoztatják **az összes foglalkoztatott felét**.

Szinte minden ágazat képviselve van közöttük, de kiemelkedő az alkalmazottat nem foglalkoztató vállalkozások között a pénzügy és ingatlanügyi vállalkozások, azaz az adótanácsadók, könyvelők, biztosítási ügynökök, ingatlanügynökök. Emellett találjuk meg közöttük a javító szerelő szolgáltatások terén működő egyéni vállalkozásokat. Az 1-19 főt foglalkoztató vállalkozások legfontosabb területei, a kereskedelem, a pénzügy (kis pénzintézetek) és az építőipar.

E vállalkozások fő jellemzője **az önfoglalkoztatás**. Ennek az a lényege, hogy – ha nem egyedül dolgozik a vállalkozó. Nem válik el egymástól a tulajdonosi és a munkavégzői funkció. Ez meghatározza szemléletét. Gazdálkodásában egymásra csúsznak a vállalati és családi gazdálkodás szempontjai. A foglalkoztatói szerepét nagyon erős személyesség jellemzi.

A vállalkozó- menedzser foglalkoztatottakkal kialakított kapcsolatának meghatározó eleme **a bizalom**. E személyesség pozitív elemei mellett számos, a munkavállalók szempontjából negatív elem is megjelenik: a munkaadó és munkavállaló közötti kapcsolat nem átlátható, nem tisztázottak az elvárások, a munkavállaló számára nem világos, hogy mihez kell igazodnia. Sajátos foglalkoztatási kultúra alakult ki.

A munkavégzés keretét a műszaki bürokratikus technológia adja. Kívülről nézve e technológia szedett-vedett, kevés, ritka kivételektől eltekintve elavult, és hiányos. Ennek megfelelően a munkafeladatok is alig tipizálhatók. Kis túlzással élve, ahány vállalkozás,

annyi munkakör, munkafeladat. Műszaki értelemben véve e technológiák általában hiányosak, a megoldások egyéni képességeken, találékonyságon, illetve „házi szokásokon alapuló” eljárások.

Mindez a munkaerőpiaci igények és a képzési kibocsátás vonatkozásában két szempontból is fontos konzekvenciákkal bír:

A képző intézmények, iskolák aligha lehetnek képesek az egyedi vállalkozások igényeihez alkalmazkodni a rendkívüli változatosság miatt. Pedig az iskolák által kibocsátott kék és fehérgalléros munkaerő fele ilyen vállalkozásoknál helyezkedhet el.

A pályakezdő, középszintű végzettséggel kibocsátott, szakmunkások, szakemberek csak hiányosan lehetnek felkészülve az adott üzemben folytatandó munkára. Ez csak akkor nincs így, ha a fiatal ugyanabban az üzemben vállal először munkát, amelyben a gyakorlati oktatása folyt.

A pályakezdők azt is érezhetik, hogy ***a vállalkozó nem rendelkezik kiforrott, átlátható adaptációs eljárással***, vagyis olyan módszerrel, amely során a fiatal, új munkavállaló elsajátíthatja az adott üzemben szükséges ismereteket és készségeket. Mivel a mikro vállalkozók szűkében vannak az embereknek és kapacitásoknak, ezért szinte azonnali teljesítményt követelnek meg az új belépőktől. Az ebből eredő feszültségeket a vállalkozók emberkezelési képességei erősítik, vagy gyengítik.

E feszültségek okán az iskola azt az üzenetet kapja a vállalkozóktól: hogy a kibocsátott tanulók felkészületlenek. A tanulóknak pedig megaláztatásokban lesz részük, ha a vállalkozó nem képes pozitív magatartás mellett energiát, időt fordítani az új belépők betanítására.

Minél nagyobb egy vállalkozás, annál tisztázottabbak a munkavégzés technológiai-bürokratikus eljárásai, annál inkább megfigyelhetjük, hogy a vállalkozások, foglalkoztatók rendelkeznek munkaerő adaptálási eljárásokkal, annál átláthatóbbak és egyúttal személytelenebbek a munkaviszonyok. A nagyobb vállalatoknál a munkamegosztás is kifinomultabb. Gyakori például, hogy ***tanító-tanuló hierarchiákat*** alkalmaznak, azaz olyan, a munkakörök egymásra épülő lépcsőin vezetik fölfelé a munkavállalókat, amelyek során fokozatosan lehet elsajátítani az adott üzemben, irodában, üzletben stb. szükséges és elvárt tudásokat és készségeket.

A munkaerővel való megfelelő bánásmód, ***a betanulás folyamatának áttekinthetősége pozitív üzenet a szakmaválasztó tanulóknak*** (s szüleiknek) és általában a helyi munkaerőpiacnak. Ennek ellenkezője negatív üzenet, arra késztet, hogy kerüljék e szakmákat, kerüljék az ilyen vállalkozásokat. Természetes, hogy mindenki kerüli a megaláztatásokat, és a sikertelenséget.

A foglalkoztatás szerződészerűsége. Minél kisebb egy vállalat, annál rendezetlenebbek a foglalkoztató és munkavállalók közötti szerződéses kapcsolatok. A fekete és szürke foglalkoztatás ténye, sajnos közismert. Fekete foglalkoztatás alatt az illegális foglalkoztatást és bérfizetést értjük. Szürkének azt az igen gyakori „megoldást”, nevezzük, amikor a munkavállaló minimálbér körüli összegre, vagy részmunkaidőre van bejelentve, s bére legális és illegális elemekből áll. A bérfizetés természetesen a legfontosabbnak tartott eleme a foglalkoztatásnak, mégsem azonosítható be a tulajdonképpeni munkaszerződéssel. Minél kisebb egy vállalkozás, annál valószínűbb, hogy nincs írott szerződés, és még szóban sincsenek tisztázva egy „normális” munkaszerződés alapkérdései: a munkaidő, a bér számításának módja, a szabadság, a munkaruha, esetleges juttatások, a felelősség kérdései, hogy csak a legfontosabbakat említsük. E tisztázatlanságok kiszolgáltatottá teszik a munkavállalót. Bármikor, bármilyen körülmények között el lehet bocsátani, más feladatra lehet „rendelni”, - munkahiány esetén otthonmaradásra lehet felszólítani, kialakult bérét meg lehet nyírni, hosszabb munkaidőt, nagyobb időráfordítást lehet tőle követelni stb. Mindez gyakran be is következik, s az ebből eredő bizonytalanságérzést legfeljebb a főnökkel kialakított bizalmi kapcsolatba vetett hit ellensúlyozza, meg az, hogy a jól alkalmazkodó munkavállaló is igyekszik magát pótolhatatlanná tenni. *Egyszóval, aligha tárgy és okszerűnek nevezhető paternalista viszony keletkezett.*

A tanulók, és szüleik

Ismeretek a helyi munkaerőpiacról

A gazdasági rendszerváltás előtti foglalkoztatási politika – csökkenő gazdasági teljesítmények mellett – biztosította a megélhetés alapfeltételét jelentő munkát, foglalkoztatást, a mindenkori szakmai-foglalkoztatási szerkezet által megkívánt képzési rendszer működtetésével is.

Az érintett város és bejáró körzetének felnőtté váló, illetve felnőtt népessége számára ismertek voltak, hiszen évtizedek, esetleg egy évszázada működtek már a munkavállalásra lehetőséget adó, a társadalmi és önbecsülést biztosító munkahelyek. Dolgozni lehetett a „Vagongyárban” a Recardnál, a Függyöny gyárban és Likörgyárban, vagy valamelyik malomnál, esetleg a Gázgyárban, az Édásznál, a Gyáévnél, a KVGY-nél, a DÉL-Épnél, Kaposhús-nál, Ceglédtej-nél, Konzervgyárnál, EVIGNél, Fém technikánál, Hordógyárnál, no meg az xy-TSZ-nél, illetve számtalan közintézménynél, iskolánál, hivatalnál, akár kék vagy fehérgalléros, alacsonyabb vagy magasabb képzettséget igénylő munkakörökben.

A mindenkori fiatalok családjuk és környezetük révén megismerték a helyi „munkaerőpiac egy-egy szegmensét”, valószínűleg még gyerekként jártak is ott. Így nemcsak elbeszélésekből, hanem „saját élmény alapján” is elképzelhették jövőjüket.

A rendszerváltás előtti állapotokra nemcsak a történelmi hűség kedvéért fordítunk figyelmet, hanem azért is, mert az embereknek, a munkaerőnek szembe kellett nézniük a megélhetés, és társadalmi értelemben vett önbecsülésük alapjait biztosító foglalkoztatás megváltozott körülményeivel, a munkahiánnyal, a munkanélküliséggel a „lecsúszás” veszélyével. .

1989 és 2000 között, -országosan- közel 3 millió ember lett hosszabb rövidebb időre munkanélküli, a munkavállalók legalább 60, a kékgallérosok esetében közel 80 százaléka. Így, a tanuló ifjúság szülei átélték a munkanélküliség „élményét”.

A gazdasági válság, ugyan eltérő mértékben, de minden térség munkaerőpiacát átalakította. Üzemek sokasága zárt be, évtizedek óta működő munkahelyek szűntek meg, -s ezzel egész munka kultúrák- és veszítették el alapjaikat. Nemcsak a bányászok, kohászok, hanem az élelmiszeripari, textilipari, gépipari, műszeripari, építőipar és nem utolsósorban mezőgazdasági tevékenységekhez kapcsolódó középfokú és felsőfokú szakmák gyakorlása vált lehetetlenné.

Minél jelentősebb szerepet töltött be a közigazgatás és a közszolgálat egy-egy térségben, annál nagyobb jelentőségű vált az a körülmény, hogy a foglalkoztatási válság lényegében nem érintette e munkahelyeket. A helyi elitek szempontjából egyrészt a megmaradó közszolgálat, másrészt a vállalkozói tevékenység megnyíló lehetőségei nyitottak utat megingott, vagy veszélyeztetett pozícióik újraépítésében, megerősítésében. Mindebben az oktatási ágazat is jelentős szerepet töltött be.

A gazdaság-foglalkoztatás sok térségben máig nem befejeződött újraépülési folyamatában a munkahelyek térbeli elrendeződése egészen új alakzatot öltött.

A legegységértelmebb változás a munkahelyek koncentrációjában figyelhető meg.

Megváltozott város és vidéke viszonya. A falusi településeken radikálisan csökkent a termelő szövetkezetek foglalkoztató képessége ugyan nem azonos mértékben, de mind a fehérgalléros mind a kékgalléros munkakörökben, bezárták kapuikat a mellék üzemágak, a gépjavító-, a szerkezet lakatosipari-, az építőipari-, az élelmiszeripari-csomagoló-, és más iparági tevékenységek. E tevékenységek többsége nem épült újjá, s ezáltal a térségközpont(ok) a városokban visszaépülő, új telepítésű vállalkozások a korábbinál is jelentősebb szerepet töltenek be a térségi foglalkoztatásban. Ehhez járul a méretség szerkezet radikális változása, a mikro vállalkozások tömeges keletkezése, amiről már tettünk említést.

E változások következtében a lakosság, a munkavállalók, s ez utóbbiak, mint szülők is **elveszítették kapcsolataikat a munkahelyekkel**. Sokan, a képzetlenek, az idősebbek azóta se jutottak munkához, a munkaerő piacról tartósan kiszorultak, -legjobb esetben- az alkalmi munka világába. A fiatalabb szülők között már kezd megjelenni az a réteg is, amely még sohasem rendelkezett munkahellyel, nemcsak orientálni, de motiválni sem igen lehet képes gyermekét a munkára. Az újra elhelyezkedettek új munkahelyeik, illetve újra alkalmaztatásaik kapcsán kialakult új ismereteik a fentiekben szintén hivatkozott foglalkoztatási kultúra megváltozása miatt nem pótolták mindeddig az elveszített tájékozódó képességet. Ebből az következik, hogy **gyermekük orientálására sem képesek**, ami a helyi munkaerőpiaci lehetőségeket, munkaköröket, szakmákat, előrelépési karriereket illeti.

Ugyanis megszűntek személyes kapcsolataik. Már nem mutathattak példákat gyermekeiknek, „te is ott fogsz dolgozni”, „majd a Pistabácsi fölvesz”, „belőled is mérnök, technikus, agronómus stb. lesz, mint XY-ból. De azt sem mondhatták, hogy majd jössz oda, ahol én is dolgozom, „apád örökébe lépsz” stb.

A reális, kézzelfogható munkaerőpiaci kapcsolatvesztés, komplex veszteség. Ez azt jelenti, hogy korábban nemcsak a szakmát, hanem a munkakörülményeket, a munka viszonyt, a munka társadalmát és ezen belül a szakmákhoz tartozó presztízst, megbecsültséget is látták a szülők, és közvetítésükkel a gyerekek. Így értendő a komplexitás, azaz az elérhető társadalmi státuszt is érzékelték, nemcsak a benne rejlő megélhetési szinttel, hanem a helyi társadalom értékrendjében elfogadott hellyel is tisztában voltak.

Természetesen a tanulás révén való föltörekvés sem új jelenség, a szülők, a közvetlen környezet mindig támogatta azt. Azonban a jelenlegi helyzethez viszonyítva ki kell emelni azt a különbséget, hogy a tanulás irányának és fokozatának megválasztása nem a mai **„légius térben”** folyt, hanem a dolgozó, egy-egy munkahelyhez kötődő szülők által is képviselt, olykor a munkaadók által is sugallt realitások között. Ez a későbbi kék és fehérgallérosokra, diplomásokra egyaránt igaz.

Azok a rétegek, amelyek e tájékozódó képességgel nem rendelkezvén nem tudták a munka világa egy meghatározott környezetére felkészíteni, szocializálni gyermekeiket, azok többnyire szakképzetlenül illeszkedtek be az esetlegesen kínálkozó munkahelyekre. Sokan megragadtak közülük, de még többen hanyódtak - csapódtak a nehéz fizikai, segédmunkát kínáló vállalatok, közüzemek között. Ez a fajta hanyódás a fehérgalléros világban teljesen ismeretlen volt.

Ezek a „mechanizmusok” fontos szerepet töltek be a munkaerőpiaci igények és az iskolai kibocsátás közötti összhang - szinte „automatikus” megteremtésében.

A foglalkoztatási válság következtében azt is megfigyelhették az emberek, hogy melyek azok a csoportok, amelyeket nem, vagy kevésbé érintettek a foglalkoztatás negatív folyamatai. A megfigyelés eredményeképpen azt a véleményt szűrhatték le, hogy a kékgallérosok sokkal többet veszítettek, mint a fehérgallérosok. Láthatták azt is, hogy a helyi élitek –már akkor is fehérgallérosok – könnyebben találtak maguknak például az igazgatásban, közszolgálatban- új munkahelyet, mint akik nem tartoztak e csoporthoz. Gyermekeiket is könnyebben elhelyezték. Gyermekeiket továbbtanulásra készítették, mondván a magasabb képzettségűeket kevésbé éri a foglalkoztatási válság, -ha megint lesz ilyen.

Mindebből az a tapasztalat volt leszűrhető, hogy a korábbinál is fontosabb a tanulás, továbbtanulás, egyre magasabb iskolai végzettség megszerzése, és egyre távolabb kerülni a munka kékgalléros világtól.

Mindezt csak megerősítették a munkaerőpiacról, **az új foglalkoztatási kultúrából érkező negatív üzenetek,** amelyeket fentebb felsoroltunk: a munkaszerződések hiánya, a bizonytalan és alacsony bérezés, a hiányos technológiákból eredő szabályozatlan munkafeladatok, a gyakran szokatlanul rossz munkakörülmények. Ezeken a benyomásokon, tapasztalatokon csak hosszú évek eltelte után, most kezd némileg változtatni a modern multinacionális vállalatok kiszámítható és fejlettebb foglalkoztatási kultúrájának terjedő jó híre, növekvő presztízse azokban a térségekben, ahol foglalkoztatási szerepük eléri a kritikus tömeget, ahol leépítéseik nem okoznak súlyos foglalkoztatási válságokat.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy ha a közvetlen társadalmi környezete nem is, de az egyre szélesebb hatást kifejtő **média szinte kizárólag a közép és felsőosztályi életformáról küld üzeneteket a gyermekeknek.** Középpontban a fogyasztás, (az öltözködés), a szabadidő nem olcsó felhasználási formái, a kiegyensúlyozottság, magabiztosság áll. A gyermekek, családjaik fizetőképességét messze meghaladó –családi támogatással megvalósított - túlfogyasztását már a rendszerváltás előtt is megfigyelhettük. Ez most a társadalom jövedelmi helyzetének súlyos megingása és polarizálódása mellett is folytatódik.

A realitások és a vágyak egymástól való elszakadása szülőket és gyermekeiket egyaránt arra készítik, hogy a korábbinál nagyobb erőfeszítéseket tegyenek olyan irányba, amelytől gyermekeik jövőbeli nagyobb biztonságát, magasabb státuszát, társadalmi elismertségét, remélik. Ezt az utat a tanulásban, magasabb és magasabb iskolai végzettség megszerzésében

látják. Ez a közvélekedés azokra is hat, akik nem lehetnek képesek ilyen út bejárására. Ők azt az üzenetet „veszik”, hogy vesztesek: Így vesztes, aki fizikai munkát végez. Az, aki szakmunkásnak tanul, nem számíthat környezetének megbecsülésére. Mindezek alapján megérthető, -ha nincs is jól- hogy **a szülők /tanulók valójában nem szakmákat, munkaköröket választanak, hanem iskolákat, magát a továbbtanulást.** E megfogalmazás a köz értelmezés szerint azt is magába rejti, hogy homályos még az életpálya, - melyen bizonyosan dolgozni kell, de maga a továbbtanulás mindig táguló lehetőségeket jelent. (Ismeretek hiányában fel sem merül, hogy a valóságban a munkamegosztás struktúrája pont fordított: minél „feljebb” megyünk, annál kevesebbek számára nyújt lehetőséget a munkaerőpiacon).

E folyamatok láttán kimondhatjuk, hogy az oktatási rendszer egyrészt olyan továbbtanulókkal számolhat, akik ügyet sem vet(het)nek a munkaerőpiaci realitásokra, ha az iskolarendszer – időközben jelentősen megváltozott -követelményeinek képesek megfelelni, valamint olyanokra, akik már korábban képtelenek voltak a változások között pozitív utat találni. Természetesen a valóság a fentieknél differenciáltabb, de meggyőződésünk, sőt statisztikai mérésekkel is alá tudjuk támasztani, hogy a lényegét, a meghatározó, tendenciákat ragadtuk meg.

Az iskolák.

A modell harmadik szereplője az iskola. Esetünkben a középiskolák, de szólni kell az általános iskolákról is.

A városi vagy megyei fenntartású, de a térség központokban elhelyezkedő középiskolák alkalmazkodtak a változásokhoz. Nincs túl sok értelme felvetni azt a kérdést, hogy kényszerű vagy önkéntes alkalmazkodásról van-e szó. Az biztos, hogy az alkalmazkodás nem légüres térben ment végbe, hanem a kialakuló helyi demokrácia intézményes folyamatai között. **A középiskolák -szociológiai értelemben- a helyi társadalom szolgálatában állnak,** és azon keretek között működnek, amit a helyi képviselőtestületek kijelölnek számukra. Már az a körülmény is ennek megfelelően alakul(t), hogy mely iskolákat adták át a megyéknek illetve melyiket tartották meg. A helyi képviselőtestületekben általában jelentős szerepet töltenek be a pedagógusok, gyakran iskolák igazgatói közismertségük révén. A képviselőtestületek, a véleményformálásra képes városi felső és középrétegek érdekeit képviselik.

A normatív finanszírozási rendszer kijelöli a képviselőtestület mozgásterét, szabadságfokát. Az oktatási intézmények képviselőtestületben jelen lévő képviselői pedig egyrészt az intézmény fennmaradásához, növekedéséhez fűződő érdekeiket, másrészt a lakossági

összefoglaló

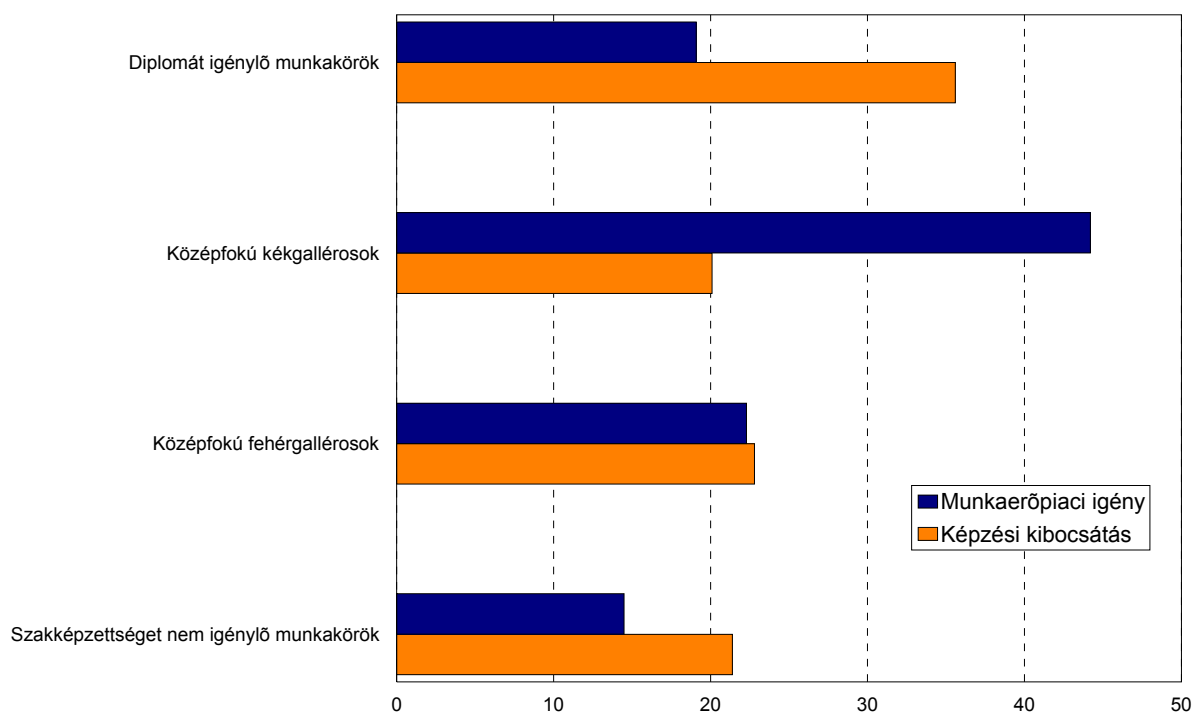
igényeket, a szülők/gyerekek- rendszerváltás következtében kialakult törekvéseit jelölik ki. Nem csoda, hogy azon társadalmi rétegek törekvéseit jeleníti meg legerősebben, amelyek nagyobb befolyással bírnak a helyi politikára.

A rendszerváltás utáni első években, de sok helyen ma is így van ez, **a vállalkozói szféra – az átalakulás miatt- nem volt képes sem megfogalmazni, sem megjeleníteni érdekeit, céljait.** A modellünk szerint foglalkoztatókból, tanuló/szülőkből és iskolákból (iskolafenntartókból) álló háromszereplős tér lényegében kétszereplőssé alakult. Az iskolák társadalmi hivatásukat azzal töltötték(töltik) be, hogy teret adnak a helyi társadalom tanulói törekvéseinek. A tér beszűkülése csak azokban a térségekben okoz növekvő, de még ma sem kritikus méretű konfliktust napjainkban, ahol időközben a vállalkozói szféra, vagy annak egy része jelentősen megerősödött. Ezt legerősebben a győri és legkevésbé a szécsényi térségben tapasztaltuk. A térségi gazdaság fejlettségének csökkenő szintjei (sorrendben győri-, kaposvári-, ceglédi-, hajdúböszörményi-, szécsényi) nagyjából megfeleltethetők a fent mondottaknak.

Országos, nemcsak a vizsgált térségekre jellemző, hogy a beszűkült térben, a szülői/tanulói törekvéseknek helyet adó, a tovább-, illetve szakmatanulás lehetőségeit biztosító középszintű képzési struktúra elszakadt a munkaerőpiaci igényektől. A távolság igen jelentős.

A munkaerőpiaci igény és a képzési kibocsátás egybevetése

%-ban

3K CONSENS IRODA

A tanulói igények és a középiskolák képzési struktúrájának egészét kell vizsgálnunk ahhoz, hogy megértsük a szakmunkás kibocsátás, ma már a térség gazdasági fejlettségével egyenes arányban növekvő hiányának okait.

A megváltozott környezeti feltételek mellett a középiskolás korú diákok 55-60 százaléka felsőfokú képzettség megszerzésére törekszik. Kétharmaduk, a teljes populáció közel 40 százaléka e törekvéshez a gimnáziumokat választja, - és túlnyomó többségük (75%) célját sikerrel beteljesíti. Akiknek nem sikerült, nagyobb részt újra és újra próbálkozva a felnőttképzés keretében szerzik meg diplomáikat.

A szakközépiskolákat választók aránya szintén 40 százalék körül mozog. Azonban nagyjából fele részük szintén az egyetemi-főiskolai továbbtanulásra törekszik, igaz először csak harmadrészüket veszik fel, később még sikerrel próbálkoznak a felnőttképzés keretei között felsőfokú diplomához jutni. Mindennek eredményét láthatjuk a fent bemutatott diagrammon.

- A munkaerőpiac igényeit közel kétszeresen meghaladó arányban keletkezik egy-egy (virtuális) korosztályban felsőfokú végzettségű szakember.
- A szakközépiskolák képzési kibocsátásának mértéke azáltal vált arányaiban közel megfelelővé, hogy a tanulók harmadrésze továbbtanult.
- E folyamatok negatív eredménye, hogy a szakmunkásképzésbe kevesen jelentkeznek, és még ennél is kevesebben szereznek szakmunkás oklevelet
- A lemorzsolódás eredményeként egy-egy korosztály több, mint 20%-a szakképzetlenül kerül ki, miközben a munkaerőpiac ennél jelentősen kevesebb képzetlen munkaerőre tart igényt.

Minél fejlettebb egy térség, annál intenzívebben, és szemmel láthatóbban jelentkezik a tanulók törekvései és a munkaerőpiaci igények közötti feszültség. Ahol a térség foglalkoztató képessége gyengébb, ott is hasonlóak a tanulási törekvések, legfeljebb nem olyan erősen jelentkezik a munkaerőpiac kékgalléros szakképzett munkások iránti igényeinek kielégítetlensége, viszont a pályakezdő munkanélküliek aránya magasabb.

A pályakezdő munkanélküliséggel kapcsolatban fontos ismerni a társadalom viselkedését: minél kedvezőbb helyzetű egy társadalmi csoport, annál jobban képes leplezni gyermekének munkanélküliségét. Van pénze és így ideje is, hogy gyermekének munkakeresését megfinanszírozza, van képessége, hogy gyermekét újabb képzettségek megszerzésére ösztönözze, van kapcsolatrendszere ahhoz, hogy az átképzéshez állami támogatást is szerezzen. Ezért van az, hogy a hátrányosabb helyzetű csoportok gyermekei, - a szakiskolákból lemorzsolódottak többsége is

közülük kerül ki, képzetlenül – a szakképzetlenek vannak többségben a regisztrált, tartós- pályakezdő munkanélküliek között.

A középiskolák, elsősorban a gimnáziumok és a szakközépiskolák „engednek” a szülői/tanulói törekvéseknek. A középiskolás korba lépő tanulók létszámának csökkenésével arányosan növelik erőfeszítéseiket a tanulók igényeinek kiszolgálására: új -vonzó- szakmák indításával.

Elsődleges vonzerővel az érettségi bír a tanulók/szülők értékrendjében. Az érettségi megszerzésére irányuló törekvéseknek ma már a szakközépiskolák is helyet adnak. A szakközépiskola választása, biztonságos választás a tanulók részéről, hiszen itt megszerezhető a társadalmi megbecsültség alapjának vélt érettségi. Innen még van esély a továbbtanulásra, itt középszintű fehérgalléros szakemberré lehet válni, innen a termelő-szolgáltató ipar szürkeköpenyes technikus, minőségellenőri stb. posztokat is el lehet – legalább elvileg – érni, de végső soron kékgalléros szakmunkássá is lehet válni- egyes kiemelt tudást igénylő szakmákban.

Az elmúlt évtizedben az OKJ, a szakközépiskolai képzési kínálat csaknem tökéletesen alkalmazkodott ezekhez az elvárásokhoz. Világbanki segítséget is kapott ehhez. Az eredmény sokoldalú elemzést igényelne, amelyet itt most nagyon leegyszerűsítünk. Természetesen nemcsak a szülők, tanulók „kékgalléros- jövő kerülési” és feltörekvési szándékai, hanem a megváltozott gazdaság igényei is megjelentek benne. Ezeket az igényeket azonban csak részben helyesen, nem a 90-es évek közepi tényleges munkaerőpiaci igényekből vezették le, különösen nem a helyi munkaerőpiac igényeiből, -főként nem a mennyiségeket figyelembe véve- hanem inkább egy fejlettebb, nyugati gazdaság foglalkoztatási szerkezetéből. Ettől pedig még ma is távol vagyunk, sőt az sem biztos, hogy minden térségben, munkamegosztásában, foglalkoztatási szerkezetében azt a trendet követi.

A munkaerőpiac igényei és a képzési kibocsátás közötti szerkezeti eltérések nemcsak a munkaadók elégedetlenségében, a képzésből kikerülők elhelyezkedési nehézségeiben jelentkeznek konfliktusként, hanem a piaci szereplők gazdasági eredményességét is csökkentik, a térség gazdasági eredményességét és foglalkoztató képességétnek növekedését is korlátozzák.

A kékgalléros szakmák leértékelődésének okairól már szoltunk. Ez az elsődleges oka annak, hogy a mai képzési struktúrában alacsony a termelő-szolgáltató szakmunkás képzési kibocsátás. Az okok között csak ez után következik az a fontos körülmény, hogy a szakképzés fizikai és szellemi-tartalmi értelemben is elveszítette kapcsolatát a munkaerőpiaccal, a

foglalkoztatókkal. Sok elemzés foglalkozott ezzel, így csak utalunk arra, hogy a vállalati gyakorlati képző helyek – a munkaerő iránti tömeges igényekkel együtt megszűntek, a tartalmi elvárások megfogalmazása is elmaradt.

A szakmunkásképzés – a csökkenő tanulói igények mellett is – természetesen „hospitalizálódott”, az iskolai intézményi kultúrába való beépülése során. A fejlettebb térségekben, Győrben és Kaposváron csak most 10-14 év elteltével kezdenek megjelenni az új, csoportos képzést nyújtó vállalati gyakorlati képző helyek, s emellett néhány éve megfigyelhető folyamat – kormányzati ösztönző intézkedések is rendre irányulnak erre- a vállalatok és a képző helyek közötti különböző tartalmú kapcsolatok kiszélesedése.

Általános, megítélésünk szerint a munkaerőpiacon lezajlott válságtól részben független folyamat a középiskolai – **szakiskolai képzés elméleti jellegének erősödése, s ezzel a „tanulási képességek” szerepének felerősödése, más tanulói képességek háttérbe szorulása.** A gyerekek-tanulók más értékes magukkal hozott tulajdonságainak „haszontalanná” válása az iskolában, -összekapcsolódva a munkaerőpiaci ismeretek és perspektívák elhomályosodásával- oda vezetett, hogy a tanulás terén már az általános iskolában is sikertelenséget mutató gyerekek a középiskolában („még a „csak” önmagán belül szelektáló, végső soron mindenkit befogadó szakmunkás képző iskolákban is-) tovább frusztrálódnak, tanulási motivációjuk tovább csökken, sokan közülük lemorzsolódnak. (Tarthatatlan az a helyzet, hogy a lemorzsolódás mértékét, egyetlen statisztika sem tudja egzakt módon kimutatni.)

A kutatás körébe tartozó szakiskolák vezetőinek, gyakorlati tanárainak egybehangzó véleménye szerint a **tanulási nehézségekkel sújtott gyerekek mögött többnyire hátrányos helyzetű, nem ritkán szétzilált, alacsony tanulás-támogató és motiváló készséggel rendelkező családok állnak.** A 90-es évek során, olyan történelmi pillanatban történt az iskolakötelezettség kiterjesztése, a szakmunkásképzés 4 évvessé tétele, a tulajdonképpeni, szakképzés kitolása a 11-12.osztályokra, és ezzel együtt a szakképzés rendszerébe felemás módon beillesztett 9-10 osztályok programjának megalkotása, amikor a társadalomban - korábban nem látott polarizálódás ment végbe. A képzetlen családok, a gazdasági fejlődés területeitől távol eső régiók, kistérségek fizikai munkás gyerekei előtt magasabbra emelkedtek a korábban sem könnyen átgortható gátak.

Miközben a középiskolák, a kiterjesztett iskolakötelezettség a munkanélküliség korai megjelenését is hivatottak voltak kitolni, éppen ez idő alatt váltak képtelenebbé az iskolák, elsősorban a szakképző iskolák a tanulók benntartására. Ugyanis a fenti programmal - a szakiskolai képzés terén- nem járt együtt a romló családi háttérrel is súlyosbított tanulói adottságokhoz való alkalmazkodás.

A felkeresett iskolák vezetői egybehangzóan állítják, hogy a tanulási nehézségekkel küzdő gyerekek motivációjának növelése, frusztrációjának csökkentése elemi feltétele a sikeres fejlesztésnek. Ehhez a tanulók korábban nem kellőképpen értékelt manuális kreativitására kellene építeni. Ennek különböző gyakorlatias formáit kellene alkalmazni, olyanokat, amelyek a munkában megjelenített szakértelem kifejlesztésére, - és ezzel együtt újfajta, de még mindig iskolai, sikerélmény létrehozására, a tanulásban szerzett frusztráció feloldására alkalmasak.

Kutatásunk ezen szakaszában olyan ellentmondásokra bukkantunk, amelyek feloldása túlmutat az iskolai intézmény kompetenciáján. Az iskolák csak várják a megoldást, annak ellenére, hogy maguk is frusztráltak: sokszor, sok helyen mondták már el, de választ nem kaptak.

Mindemellett tapasztaltunk pozitív fejleményeket is az üzemi- szolgáltatóipari kékgalléros szakmákra való jelentkezések terén. Úgy tűnik, a győri térségben a dinamikus gazdasági-foglalkoztatási fejlődés, a szolgáltatóipari tevékenységek iránti növekvő igények, (ezen belül is a szakmák műszaki tartalmának modernizációja), valamint az üzemi körülmények javulása, a multinacionális vállalatok magasabb szintű foglalkoztatási kultúrája révén elkezdődött az üzemi-szolgáltatóipari kékgalléros szakmák presztízisének felértékelődése.

Ezzel párhuzamosan kiszélesedett és gazdagodott a vállalatok és a képző intézmények közötti kapcsolat, amely a munkaerőpiaci igényekhez való alkalmazkodás legfontosabb csatornája.

Minél inkább távolodunk a dinamikusan fejlődő győri térségtől, annál kevésbé tapasztalható ilyen pozitív változás.

A munkaerőpiaci szereplők és a szakképző intézmények közötti kapcsolat

A szakiskoláknak és szakközépiskoláknak ma még nincsenek kapaszkodóik a munkaerőpiaci igények szakma struktúrájának és a kapcsolódó mennyiségeknek a kiszámításához. Ehhez – munkánk lezárásakor becslési eljárásokon alapuló számításokat, és a jövőben – meghatározott feltételek mellett használható módszereket fogunk kézbe adni.

De sietünk kijelenteni, hogy a mennyiségi igények vizsgálatát nem az iskolák, sokkal inkább az iskolafenntartók feladatának tekintjük. A kereslet-kínálat mennyiségi összhangjának közelítése, ennek megalapozása azért az iskolafenntartók feladata, mert egyrészt azon a szinten van a városi /megyei /térségi kibocsátási szerkezet alakításához szükséges

kompetencia, másrészt -kiváltképpen a városok- érdekelték abban, hogy a városi-térségi vállalkozások gazdasági fejlődésének ne legyenek humán erőforrás korlátai.

E korlátok lebontásához azonban nem lesz elegendő a szakképzés szerkezetének alakítása: szükség lesz a közvélemény alakítására is. Valós munkaerőpiaci információk nyújtásával és más komplex eszközök használatával.

Az iskolák munkaerőpiaci kapcsolata nem önmagáért való. Mindenek előtt azt a célt szolgálja, hogy a szakképző intézményekből kikerült fiatal szakemberek, kék- és fehérgallérosok, fehérköpenyesek és szürkegallérosok alkalmasak legyenek a munkavégzésre.

Munkaerőpiaci kutatásaink azt mutatják, hogy az alkalmasság a következő elemekből áll. A fiatal szakembernek

- Munkavégzési képességekkel,
- szaktudással, iskolai nyelven szólva elméleti felkészültséggel,
- az alkalmazandó szakmai megoldások, a szükséges manuális eljárások gyakorlati alkalmazásának képességével, készségeivel

kell rendelkeznie.

A munkavégzési képességek

Az elvárt munkavégzési képesség igen összetett, sokelemű dolog. A vállalkozók, főként a mikro és kisvállalkozók sajnos inkább csak negatív formában tudják megfogalmazni annak tartalmát. Azt mondják nem jó a „hozzáállás”, „nem-akarásnak nyögés a vége” -mondják: Ennél szakszerűbben ez utóbbit motivátlanságnak nevezhetjük. Az előbbi összetettebb: a fizikai és az emberi – mikro társadalmi környezetbe való beilleszkedést jelenti. A termelés-szolgáltatás fizikai környezete egyrészt a térből, a nagy és kis(kézi) gépekből, a berendezésből, az eszközökből, anyagokból stb. áll. A „jó hozzáállást” ennek a környezetnek az ismerete, illetve gyors megismerési képessége jelenti. Elvárják, hogy otthonosan mozogjon benne a munkavállaló. Az emberi oldal ennél is bonyolultabb, hiszen viselkedésről van szó. A mikro- és kis vállalkozók azt várják el, hogy fegyelmezett legyen a belépő, kérdezzen, ha nem tud valamit, -akár kérjen engedélyt, figyelje, hogy mások hogy csinálják, és ezt „kopírozza, nyitott füllel hallgassa, amit mondanak neki, arról hogy mit, hogyan kell csinálni, és ezeket fegyelmezetten betartsa. Mindennek nem könnyű megfelelni, mert ugyanakkor azt is elvárják, hogy „találja föl magát” –ez is a jó hozzáállás alkotó eleme.

Előzetes felkészültség, figyelem, fegyelem, gyorsaság, találékonyság, otthonos mozgás, kitartás, teljesítmény készség- mindez hozzá tartozik a jó hozzáálláshoz.

Mivel a pályakezdő az iskolából jön, az iskolát kezdik szapulni, ha elégedetlenek. Pedig az iskola csak részben felelős: a munkához való viszony kultúrájáról van itt szó, amely mélyebben gyökeredzik.

A közép és nagyvállalatoknál is elvárják mindezt, a jó hozzáállást – a különbség azonban nem lényegtelen. Az új munkavállaló felvétele és beavatása személytelenebb, tárgyiasabb, s mint korábban említettük, a technológia –az eljárások is kidolgozottabbak, a munkakörök-munkamegosztás letisztultabb, sőt vannak betanító adaptációs eljárások

Számos „technológia” munkavégzők közötti együttműködésből áll. A különféle lakossági javító szerelő szakmákat párban gyakorolják: egy idősebb tapasztaltabb és egy fiatalabb, alkalmasint kezdő dolgozó végzi. Az építőipari szakmákat – hagyományosan csoportban végzik. Mindkét esetben az együttműködésről, a fiatalabb esetében az idősebb kiszolgálásából, utasításainak betartásából áll. Becslésünk szerint a szakmák harmadát ilyen viszonyrendszerben gyakorolják.

Most tehát az a kérdés, hogy miként készít fel erre az iskola? Illetve az iskola által nyújtott gyakorlati képzés? Vagy a gyakorlóhely?

Az iskolai tanműhelyben végzett szimulált gyakorlatok, a jó hozzáállás sem a fizikai, sem az emberi oldalára nem készít fel. A valódi kihelyezett gyakorlatok alkalmasak lehetnek erre, de kérdéses, hogy a kisüzem, mint társadalmi környezet jól végzi-e nevelő munkáját?

Kutatásunk során a legjobb példát ebből a szempontból Kaposváron láttuk, de több helyen hallottunk is róla, ahol valódi munkafeladaton dolgoztak a tanulók, és az oktató helyezkedett a mester, az előmunkás, az idősebb munkás, a csoportvezető pozíciójába. A szimulált munkafeladat, -lehet szakmai tartalmában igen gazdag, de mégsem elégséges, ha a viselkedési követelményeket nem tartalmaz. A munka a gyerekek játéka marad: nem készíti fel őket sem a munkavégzés menetének, sem magatartásbeli emberi követelményeinek teljesítésére. Látni kell azonban, hogy nem mindent megoldó gyógyír a kihelyezett gyakorlat.

Egyébként bizonyos mértékig civilizációs problémával állunk szemben: a családi élet során nem alakulnak ki a fenti követelményekkel való szembesülés, és megfelelés gyakorlata. Az általános iskola a tanulási képességet követeli, a család legjobb esetben a tanuláshoz való pozitív viszony kialakulását segíti. Az általános iskola elhanyagolja a „technika” oktatását, alig ad készségek kifejlesztésén alapuló munkafeladatot. A gyerekek elé állított követelmények nélkülözik az ügyesség, a feladatmegoldás, a munkavégzés fegyelme –életkori sajátosságoknak megfelelő formában megfogalmazott követelményeit.

összefoglaló

A munkavégzési képességek fejlesztése terén a szakképző intézmény és a vállalkozók között nincs érdemleges együttműködés. Pedig szükség lenne rá. A szakképző intézmények gyakorlatilag nem képesek a kihelyezett tanulók fejlődésének figyelemmel kísérésére, a vállalkozókkal való kapcsolattartásra, pedagógiai módszereik alakítására, stb. Az új rendszertől, amikor a kamara „ellenőrzi” a tanulószerveződés keretei között gyakorló tanulókat, szintén nem várható e területen fejlődés mindaddig, ameddig ennek módszerei nem jönnek létre.

Az elméleti, szakmai felkészültség

Kutatásunknak nem volt feladata a szakképzés szakmai tartalmának vizsgálata. Ezzel szemben vizsgáltuk a foglalkoztatók elégedettségét –erről részletes statisztikai adatokat fogunk bemutatni- és figyelmet fordítottunk a munkaadók és a szakiskolák közötti kapcsolatokra. Vajon e kapcsolatok egyúttal olyan kétirányú csatornákat is jelentenek, amelyeken a szakiskolák információhoz jutnak a foglalkoztatók szakmai elvárásairól, és információt kapnak a tanulóktól elvárható szaktudással kapcsolatban.

- Vannak-e, olyan csatornák, amelyeken a munkaadók üzeneteket küldenek a szakmai felkészültség elvárt elemeiről?
- Törekcsenek-e az intézmények információt gyűjteni a munkaadóktól a szakmai felkészítés megfelelőségéről? A szükséges változtatások megállapítása érdekében ?
- Vannak-e olyan csatornák, amelyeken a gyakorlatban megjelenő új anyagok, technológiák, gépek, módszerek a szakiskolák tudomására jutnak?
- Vannak-e az iskolának olyan akciói amelyek során értékeli a beérkezett szakmai információkat, és dönt ezek beépítéséről a tananyagba?
- Vannak-e olyan esetek, amikor a munkaadó(k) lépéseket tesznek, segítséget nyújtanak
 - Egy-egy új tananyag (részlet) kidolgozásához
 - gépeket, eszközöket adnak a képzés -készségek fejlesztésének elősegítéséhez
 - szakmai, oktatói segítséget nyújtanak az új képzés megvalósításához?
 - Szakmai, oktatói segítséget nyújtanak a szakoktatók továbbképzéséhez
- Vannak-e olyan esetek, amikor a foglalkoztató(k) saját gyakorlati műhelyben és saját munkafolyamataikban átvállalják a gyakorlati képzést- a szükséges képzői tudatosság alkalmazásával

Szinte minden esettel találkoztunk, de összességében az állapítható meg, hogy e kapcsolatok, csatornák esetlegesek, és az is inkább csak ötletszerű, hogy mit valósítanak meg a képzés keretében mindebből.